

PSYWAR – A KOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZÖK FEJLŐDÉSE ASPEKTUSÁBÓL

Szerző:

Mező Ferenc (Ph.D.)
Eszterhzy Károly Katolikus Egyetem

Első szerző e-mail címe:
ferenc.mezo1@gmail.com

Lektorok:

Lubinszki Mária (PhD)
Miskolci Egyetem

Lestyán Erzsébet (Ph.D.)
Gál Ferenc Egyetem

...és további két anonim lektor

Mező Ferenc (2023): PSYWAR – a kommunikációs eszközök fejlődése aspektusából. *Lélektan és hadviselés – interdiszciplináris folyóirat*, V. évf. 2023/2. szám*. 25-34. Doi: [10.35404/LH.2023.2.25](https://doi.org/10.35404/LH.2023.2.25)

Absztrakt

A pszichológiai hadviselés (psychological warfare, PSYWAR) fejlődése és történelmi előzményei négy témakör szemszögéből tárgyalhatók: 1) A lélektani hadviselés eszközeit képező kommunikációs lehetőségek fejlesztésén keresztül; 2) A pszichológiai hadviselést folytató szervezetek típusai szerint; 3) A pszichológiai hadviselés terminológiájának

*

Magyar
Kulturáért
Alapítvány

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

A K+I+ Stúdió Kft. által kiadott „Lélektan és hadviselés - interdiszciplináris tudományos folyóirat” működését a 2023-2024. tanév időtartama során a Magyar Kulturáért Alapítvány (mint Támogató) és a Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zártkörűen Működő Részvénytársaság (mint kezelő) támogatta. Pályázati azonosító: FIT/00102/2023

fejlődése révén; 4) Olyan események alapján, amelyek jelentős változásokat hoztak a pszichológiai hadviselés/hadműveletek területén. Jelen tanulmány a lélektani hadviselés világában a különböző kommunikációs lehetőségek megjelenésére fókuszál.

Kulcsszavak: lélektani hadviselés, PSYWAR, kommunikáció

Diszciplína: hadtudomány, pszichológia

Abstract

PSYWAR – FROM THE ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION TOOLS

The development and historical antecedents of psychological warfare (PSYWAR) can be discussed from the perspective of four topics: 1) Through the development of communication opportunities, which are the tools of psychological warfare; 2) According to the types of the organizations conducting psychological warfare; 3) Through the evolution of the terminology of psychological warfare; 4) Based on events that brought significant changes in the area of psychological warfare/operations. The present study focuses on the appearance of different communication opportunities in the world of psychological warfare.

Keywords: psychological warfare, PSYWAR, communication

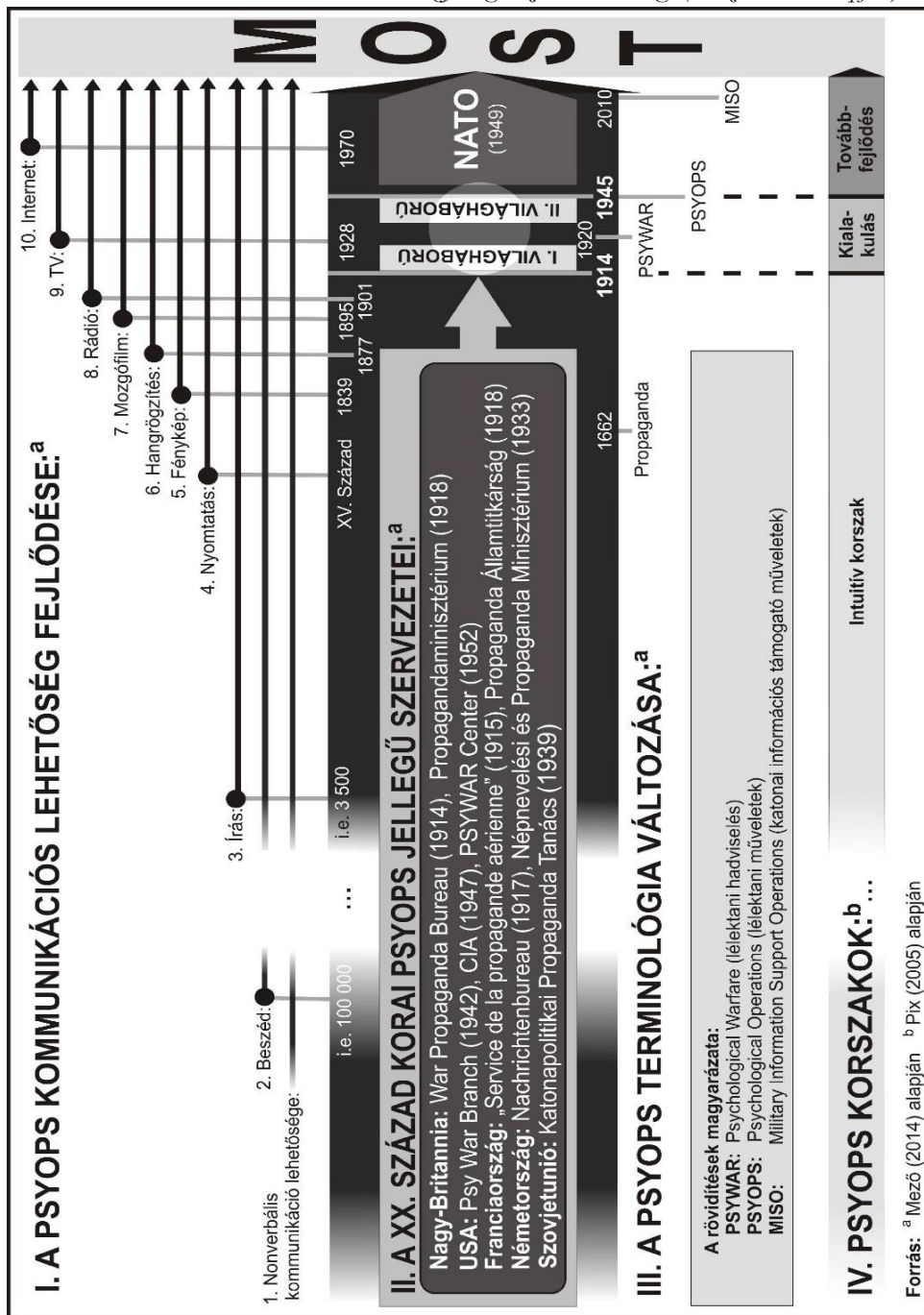
Disciplines: military science, psychology

A lélektani hadviselés (psychological warfare, PSYWAR) kialakulását, történelmi előzményeit négy témakör szempontjából tárgyalja a szakirodalom (1. ábra):

- 1) A lélektani hadviselés eszköztárát jelentő kommunikációs lehetőségek fejlődésén keresztül;
- 2) A lélektani hadviselést folytató szervezetek keletkezése szerint;
- 3) A lélektani hadviselés terminológia alakulásán át;
- 4) a lélektani hadviselés/műveletek világában jelentős változásokat hozó események alapján.

Az alábbiakban a kommunikációs lehetőségek fejlődésének fényében kerül bemutatásra egy összefoglaló Mező (2014) műve alapján. Látható lesz, hogy a mindenkor rendelkezésre álló kommunikációs technológia elsősorban nem a lélektani hadviselés üzenetének tárgyát, hanem az üzenet célbajuttatásának módszerét és az elérhető célcsoport méretét befolyásolta főként. Az elérhető személyek számát tekintve e változást jól jellemzi, hogy az őskori legfeljebb néhány tucat főtől a napjainkban lehetséges néhány milliárd főre lehet hatással egy-egy lélektani hadviselés célú üzenet.

1. ábra: a lélektani hadviselés történetének négy megközelítési lehetősége (Mező, 2014. alapján)

A lélektani hadviselés és a kommunikációs lehetőségek fejlődésének történeti áttekintése

A lélektani hadviselés kommunikációs lehetőségeinek és eszközeinek fejlődését célzó (ős)történeti áttekintés egészen az emberréválás kezdetéig, de legalábbis a Homo Sapiens Sapiens körülbelül 100 000 évvel ezelőttre tehető megjelenéséig vezet vissza bennünket. Főbb állomásait pedig a beszélt nyelv, majd az írás és a nyomtatás, végül a rádiózás, a filmezés és az internet megjelenésének történetén követjük végig:

1. állomás: a nonverbális kommunikáció használatával megvalósuló lélektani befolyásolás lehetősége. A fajtársak viselkedésének befolyásolása a nonverbális kommunikáció eszközeivel, már az emberré válás előtti évmilliók során is lehetséges volt. Erre lényegében az állatvilág megjelenése óta lehetőség volt. A verbális kommunikáció, a nyelv megjelenését megelőzően és azzal párhuzamosan is a (faj)társak viselkedésének módosítására a pavlovi értelemben vett első jelzőrendszeren keresztül történő kommunikáció, tehát az érzékelt, észlelt ingereken alapuló nem nyelvi rendszer állt rendelkezésre. Példa: az ellenség demoralizálására, megfélemlítésére irányuló artikulátlan üvöltés.

2. állomás: a beszéd révén megvalósuló befolyásolás lehetősége. Mivel az ember az egyetlen magas színvonalú nyelvi kommunikációra képes faj a bolygó ismert történetében, a nyelvi eszközökkel operáló lélektani befo-

lyásolásra az emberiség megjelenése előtt nem volt lehetőség. A beszéd – mintegy százezer évvel ezelőtt történő – megjelenése (vagyis a pavlovi 2. jelzőrendszer: a nyelv kialakulása) minőségi változást jelentett a lélektani hadviselésben is. Példa: a beszéd alkalmas eszköznek bizonyult a dezinformációk adása, az információk elhallgatása, az ismeretek és érzelmi állapotok terén egyaránt.

3. állomás: az írás/olvasás révén történő lélektani befolyásolás lehetősége. A nyelvhasználat és ezzel együtt a verbális üzenetek cseréje több tízezer éven keresztül kizárólag a beszédre korlátozódott (lásd: Ankerl, 2004). Az írást mintegy „előkészítő” barlangrajzok „mindössze” i.e. 25 000 éve jelentek meg: a sumer ékírás megjelenése i.e. 3500 körülre tehető, az egyiptomi hieroglifák i.e. 2000 körül jelentek meg; a görög ABC i.e. 800 körülre tehető, míg a római írás i.e. 100 környékén alakult ki. E számok egyben jelzik az írott szövegekkel történő pszichológiai hadviselés lehetőségének történelmi megjelenési esélyét is. Természetesen az írás megjelenése ugyanakkor nem jelenti azt, hogy azonnal pszichológiai hadviselési célokra használták volna fel azt – de a lehetőség mindenesetre adottá vált. Nem szabad elfelejtkeznünk arról sem, hogy az írás és az írott szövegekkel hatni kívánó pszichológiai beavatkozás olvasni tudó célközönséget is feltételez. Példa: ismertek az i.e. V. századbéli, 25-30 grammos, kőből vagy ólomból készült parittyalövedékek,

melyeket az ellenségnek szóló gúnyolódó, provokáló – például: „Dexa”, magyarul: „Ezt neked!” – feliratokkal láttak el (Warry, 1980).

4. állomás: a nyomtatott, sokszorosított szövegek révén történő (tömeg)kommunikáció lehetősége. Az írás és a beszéd kialakulását követő újabb történelmi állomásnak az írott szövegek tömeges előállítását tekinthetjük.

Kínában, a XI. század közepén Pi Seng talált fel olyan mozgatható agyarból készült (tehát törékeny) betűmintákat, amelyek alkalmasak voltak nyomtatott szövegek sokszorosítására. A XV. századtól Koreában már fémből készítették a betűmintákat (a technológia azonban Ázsiában sem terjedt el akkoriban). Európában, a XV. században, Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg (1398-1468) német ötvös-mester és feltaláló oldotta meg a sokszorosítás problémáját (lásd: Erdődy, 1973). Elsőként sokszorosított alkotásai között szinte klasszikus lélektani hadviselésbeli termékeknek tekinthető művek is születtek: három évi bűnbocsánatot ígérő egyházi búcsúcédulák és rölapok. A gutenberg-galaxis megszületése a lélektani hadviselés nyomtatott termékei (például: rölapok, plakátok, újságok) előtt is utat nyitott. Az úgynevezett „rölap-háború” nagyságrendjét érzékeltetheti például, hogy a Brit Királyi Légierő a II. világháború alatt 6000 millió, az USA légierője 8000 millió rölapot állított elő, majd terjesztett Európában (Finch, 2000). A nyomtatott sajtóra vonatkozó példaként említhető meg, hogy

a Paul Joseph Goebbels által vezetett német propaganda minisztérium az elfoglalt belga és francia területek lakossága számára „Signal” címmel adott ki újságot (Lukacs, 1995).

5. állomás: a fényképezés létrejötte. 1839-ben egymástól függetlenül dolgozott ki képrögzítési eljárást a francia Joseph Nicéphore Niépce és Louis Daguerre, valamint az angol William Henry Fox Talbot. A francia innovátorok a dagerrotípiát, az angol feltaláló a talbotípiát (vagy: kalotípiát) tették lehetővé. Az első színes fényképet 1961-ben készítette James Clerk Maxwell (Marien, 2011). A fényképezés technológiájának megjelenésével vált lehetővé a fotókat alkalmazó lélektani hadviselés megjelenése (2. ábra).

2. ábra: Hitlert káfigurázó (nem hivatalos, hanem magánszemélyek által) preparált fénykép a II. világháború idejéből (Friedman, 2005)

6. állomás: a hangrögzítés, -lejátszás lehetősége is biztosítottá válik. Az első hangrögzítő és -visszajátszó szerkezetet a fonográfot (ami egy hengerre rögzítette és arról játszotta le a hangot) Thomas Alva Edison alkotta meg 1877-ben. Tíz vvel később, 1887-ben jelent meg Emil Berliner találmánya: a gramofon (ami hangrögzítő korongot alkalmazott). A dán Valdemar Poulsen 1903-ban fedezte fel a mágneses hangrögzítő készüléket: a telegrofont. Az első mágnesszalagot használó „magnetophon” 1935-ben született meg – és a II. világháborúig csak Németországban és csak a rádióstúdiók használatában voltak magnetofonok). A hangrögzítés lélektani hadviselést érintő vonatkozásait az alábbi három történelmi példával mutathatjuk be:

1) a németek (az általuk 1940-ben foglyul ejtett) Andrej Andrejevics Vlaszov vezérőrnagy hangját nagyteljesítményű hangszórókon át közvetítették a frontvonalon harcoló szovjet katonáknak annak érdekében, hogy dezertálásra késztessek őket (Roetter, 1974).

2) 1945-ben a magyarországi dunántúli hadműveletekben hanglemezeiről játszott harckocsi zúgással vezették félre a fasiszta ellenfeleket (Molnár, s.a.).

3) A vietnami háború idején az USA olyan hangfelvételeket állított elő és juttatott el a vietkongokhoz, amelyekben gyerekek azért könyörögtek az apukájuknak, hogy inkább térjenek haza ő-hozzájuk, minthogy meghaljanak az az amerikaiak ellen vívott harcokban. Vagy:

az elfogott vietkongok vallomását az USA helikopterek hangszóróin keresztül kihangsúlyozták, hogy rombolják a még aktív vietkongok harci morálját (Knezović és Milković, 2007).

7. állomás: a mozgóképek, a film is szerepet kap a lélektani hadviselésben (Bordwell és Thompson, 2007). A francia Lumière-fivérek (Louise Jean Lumière és Auguste Lumière) 1895 szabadalmaztatták kinematográfnek nevezett találmányukat. Ugyancsak 1895-ben szabadalmaztatta kinetográfnek titulált találmányát az olasz Filoteo Albertini. A világ első trükkfilmje 1902-ben született. Alkotója: Georges Méliès, címe: „Utazás a Holdba”. A hangzó-filmet a német Oscar Mester szabadalmaztatta 1904-ben, s ő mutatta be saját fejlesztésű készülékét: biofont is. A filmhíradók összeállítását és kiadását 1907-ben kezdte meg Charles Pathé. A világon először Berlinben, 1922-ben vetítettek le hangosfilmet Hans Vogt, Joseph Massolle és Benedict Engel német mérnökök találmányának segítségével. A színesfilm első, valóban sikeres bemutatására 1937-ben kerülhetett sor a Walt Disney által készített „Hófehérke és a hét törpe” premierjén. Létrejöttét követően a filmgyártás és -lejátszás meglehetősen gyorsan vált a lélektani hadviselés potenciális eszközévé. Például: a magyar moziban 1913-tól rendszeressé váló filmhíradók a tömeges méretű dezinformálás eszközeivé váltak. Az esetenként hazai stúdiókban megrendezésre és felvételre

kerülő „haditudósítások” a korabeli közönség manipulálására tett törekvések iskolapéldái. 1949 után (amikor már csak egyetlen, állami vállalat adhatott ki hivatalos filmhíradót) a filmhíradó a kommunista pártpropaganda szigorúan cenzúrázott eszközévé vált. Az 1989-es a rendszerváltás évében a Filmhíradó végleg megszűnt – lásd: Múlt-kor, 2005.

8. állomás: lehetővé válik a rádiótávközlésen keresztül történő befolyásolás. Alekszandr Popov, Guglielmo Marconi és Nikola Tesla egymástól függetlenül találták fel a (haditechnikai jelentőséggel bíró) szikratávírókat az 1901-1902. években. Az első, emberi hangot is közvetíteni képes rádióadás Lee de Fores nevéhez fűződik, aki 1910. január 12-én néhány száz készülőnek szóló adásában a Metropolitan Színházból a Tosca-t közvetítette. A rádiótávközlés az első világháború előtt a tengerhajózás és a haditechnika céljait szolgálta elsősorban, míg a háború alatt a kapcsolatok és a diplomácia eszközévé vált; a háború után pedig a posta és a szórakoztató ipar is hasznosította. A mai rádiók elvén működő első, beszéd és zene továbbítására is alkalmas készülék 1920-ban jött létre, s ekkor indult az első kereskedelmi rádióadó, a KDKA nevű amerikai adó is. Az 1930-as évektől már tömegesen elérhetővé váló rádió megteremtette a lehetőséget a lélektani hadviselés célú rádióadók működésének (például a német

Axis Sally, a japán Tokyo Rose, az angol BBC stb.) és a hasonló célú műsorok előállításának. A korabeli lélektani hadviselés jellegű rádióközlemények nemcsak a tartalmat, hanem a rádióadás forrását illetően is megtévesztették közönségüket. Például: az egyáltalán nem kommunista-barát német Propagandaminisztérium olyan „kommunista-barát” rádióadót működtetett, ami a Franciaország elleni támadás alkalmával igen nagy hatásfokkal vezetett félre és szólította megadásra a hadseregben szolgáló kommunista munkásokat (Lukacs, 1995). Hangsúlyozni kell, hogy az adó kommunista vagy legalábbis kommunista-szimpatizáns hallgatói nem tudták, hogy a műsorok nem baráti célból kerültek közzétételre és a sugárzott hírek nem valódiak.

Az angolok is eredményesen működtettek a német lakosságot célzó ál-náci rádióadókat, melyek a náci vezetést és rendszert bíráló és felelőssé tevő üzeneteket terjesztettek. Megtörténhetett, hogy „...az adót hallgató tipikus német állampolgár a háború végéig nem tudta meg, hogy angol adást hallgatott” (Pix, 2005, 27. o.).

A rádió révén történő tömegmanipuláció tapasztalataiból táplálkozva alakult az USA-ban Külföldi Rádiós Hírszerző Szolgálat. E Szolgálat célja részben az USA érdekeit sértő híresztelésekkel szembeni ellen-propaganda megvalósítása, részben pedig a külföldi rádióadásokban azonosítható módszerek és hatékonyságuk kutatása (Panfilov, 1986).

9. állomás: *lehetővé válik a televíziózás révén történő lélektani hadviselés.* Vladimir Zworykin és John Logie Baird egymástól függetlenül találták fel a televíziót 1928-ban. 1930-ban a svéd születésű amerikai elektromérnök, Ernst Alexanderson találta fel az immár teljesen elektronikus televíziós rendszert. Angliában, 1929-ben a BBC már kísérletezett a televíziós műsor-szolgáltatással. Németországban pedig 1935-ben „Telefunken” néven kezdődött rendszeres televízióadás. Az USA-ban pedig 1939-ben sugározta első televíziós adását a National Broadcasting Company. Keletkezése óta a televízió, mint tömegkommunikációs eszköz a lélektani hadviselés hatékony eszközévé is vált. Az első „televíziós háború” a Vietnami háború volt, az Öböl-háborút pedig szinte egyenes adásban közvetítette a média, miközben Irak és az USA egyaránt igyekezett kihasználni e médium adta propaganda lehetőségét.

10. állomás: *az internet bevonásával történő lélektani hadviselés lehetősége.* A hidegháború éveiben, 1958-ban a nagyhatalmak közötti űrversenyt elindító szovjet Szputnyik 1 műhold fellövésére adott reakciók egyikeként (a „Szputnyik-sokk” részleteit lásd: Mező és Mező, 2011) Dwight D. Eisenhower (az USA akkori elnöke) elrendelte a Defense Advanced Research Project Agency (DARPA: Fejlett Védelmi Kutatási Projektek Ügynöksége) létrehozását. A DARPA-ban többek között egy többközpontú hálózati kommunikációs

rendszert is kidolgoztak, aminek folyamánként született meg az internet (Meixner, 2004). 1966-ban alkották meg az első ARPANET tervet, majd 1970-ben jött létre az első működő távolsági kapcsolat a Bolt, Beranek and Newman Technologies (BBN Technologies) technológiai kutatóközpont és az University of California, Los Angeles (UCLA) között, majd a Massachusetts Institute of Technology (MIT), illetve az University of Utah között (négy hálózatba kapcsolt géppel, és 56 kbps sávzélességgel). A BBN 1971-re már hatvan négy külső állomást kezelni képes eszközt fejlesztett ki. Az első nemzetközi kapcsolat 1973-ban jött létre az University College of Londonnal. Az első e-mailt Erzsébet angol királynő küldte a Royal Signals and Radar Establishment központjából 1976-ban. Az első domaint 1985-ben jegyezték be Symbolic.com néven. 1989-ben a weboldalak tároló számítógépek (hostok) száma több, mint a százezer, ez a szám 1992-ben elérte az egymilliót, 2004-ben a 300 milliót, mára pedig világszerte több milliárd ember használja az internetet! Ez egy korábban soha nem létező cybertér létrejöttéhez vezetett és az ezredfordulóra adottá váltak a cyberhadviselés feltételei (Haig és Várhegyi, 2008), valamint az internet lélektani hadviselés célú felhasználási lehetőségei.

Figyelemre méltó, hogy 1987-ben – tehát jóval az internet és a mobil telefonok által uralt technológia megjelenése előtt – Kaslev (1987, 13. o.) már ezt írta: „Az

»információs robbanás« olyan – az emberiség történetében példa nélkül álló – helyzetet teremtett, amikor az emberek százmilliói lettek a tájékoztatás és a propaganda objektumai a világ minden részén...” Napjainkban már emberek milliárdjairól beszélhetünk...

Zárógondolatok

E történelmi jellegű áttekintésből kitűnik, hogy habár a lélektani hadviselésben alkalmazható kommunikációs lehetőségekre több ezer éves fejlődés jellemző, mégis az ipari forradalom, valamint a XX. században induló információrobbanás adta meg azt a technikai fejlődéssel jellemezhető lökést, amely az első és a második világháború által adott helyzetben, majd később a hidegháború és további konfliktusok során a lélektani hadviselés alkalmazásának a legtöbb esetben szabályozatlanul és korlátlanul tág teret engedhetett.

Irodalom

Ankerl Géza (2004): *Anyanyelv, írás és civilizációk*. Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest.

Bordwell, David - Thompson, Kristin (2007): *A film története*. Budapest, Palatinus

Erdődy János (1973): *Így élt Gutenberg*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.

Finch, Lynette (2000): *Psychological propaganda: The war of ideas during the first*

half of the twentieth century. Armed Forces and Society, 2000 Spring

Friedman, A. Herbert (2005): *Sex and Psychological Operations*. Letöltés: 2014.01.30. Web: <http://www.psywarrior.com/sexandpr op.html>

Haig Zsolt - Várhegyi István (2008): *A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése*. *Hadtudomány* elektronikus száma, 2008. Letöltés: 2014.01.30. Web: http://mhtt.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/2008_e_2.pdf

Kaslev, Jurij (1987): *Ideológiai harc vagy lélektani hadviselés?* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

Knezović, Zvonimir – Milković, Darko (2007): *Pszichológiai manőverek, pszichológiai háború és a háborús hírverés*. In: Pavlina, Želimir – Komar, Zoran (szerk.): *Katonapszichológia – Horvát tudományos tapasztalatok (3. kötet)*. Zrínyi Kiadó, Budapest. 301-331.

Lukacs, John (1995): *Az európai világháború 1939-1941*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Marien, Mary Warner (2011): *A fotográfia nagykönyve - A fényképezés kultúrtörténete*. Typotex Kiadó, Budapest.

Meixner Zoltán (2004): *Az internet rövid története*. Letöltés: 2014.01.30. Web (a Heti Világgazdaság folyóirat internetes felülete): <http://hvg.hu/tudomany/20041203in terhist>

- Mező Ferenc (2014): *PSYOPS - avagy: kalandozás a hadak útján, a pszichológia ösvényein, a történelem útvesztőiben*. Kocka Kör, Debrecen
- Mező Ferenc – Mező Katalin (2011): *Kreatív és iskolába jár!* K+F Stúdió Kft., Debrecen
- Molnár József (s.a.): *Kézikönyv a lövésztartalékos tisztek részére II*. Budapest, Magyar Honvédelmi Sportszövetség.
- Múlt-kor (2005): 60 éve indult újra a Filmhíradó. *Múlt-kor történelmi portálon* 2005. június 2-án közzé tett írás. Letöltés: 2014.01.30. Web: <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=9981>
- Panfilov, Artyom (1986): *Az USA rádiója a lélektani hadviselésben*. MRT, Budapest.
- Pix Gábor (2005): *A lélektani műveletek jellemzőinek vizsgálata*. Doktori (PhD-) értekezés. Készült a Zrínyi Miklós nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola keretében. Letöltés: 2014.01.30. Web: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2006/pix_gabor.pdf
- Roetter, Charles (1974): *Psychological warfare*. B. T. Batsford Ltd., London.
- Warry, John (1980): *A klasszikus világ hadművészete*. Gemini Kiadó, Budapest.